

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2024, № 4 (6)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2024

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
HISTORICAL RESEARCHES

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Ильяс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович тарих
фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймахаматович
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна тарих
фанлари доктори, доцент *Ўзбекистон*
Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобокулович
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Сиддиков Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Нарбеков Абдикамил Вафасевич
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Тухтабеков Козимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Бахранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Жамоат ҳафсизлиги университети
Кандахаров Анваржон Хасанович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймухамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Рахматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Али Назарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Давлат Жаҳон тиллари университети
Эгамбердиева Гузаль Акрамжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Галиба,
Исторический факультет Национального
Университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/> : E-mail:
I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib
Faculty of history of the National university of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/> : E-mail:
I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Абдуллаева Нигора Санжаровна “МУЗЕЙ ВОСТОКА” МУЗЕЙИДА ЎРТА ОСИЁ КОЛЛЕКЦИЯЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ	5
2. Абдуллаева Нигора Санжаровна РОССИЯНИНГ “МУСИҚА МУЗЕЙИ”ДА САҚЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЙ МЕРОСИ НАЪМУНАЛАРИ	17
3. Аннаев Жалолiddин Тухташевич МАРҒИЁНА БУДДАВИЙЛИК ЁДГОРЛИКЛАРИ ВА САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	30
4. Азизов Ильдар Рафаэлевич УЧАСТИЕ И КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЗБЕКИСТАНА В МЕЖПАРЛАМЕНТСКОЙ АССАМБЛЕЕ СНГ	46
5. Балтабаева Манзура Мирзажановна ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА: ВОПРОСЫ ЧАСТИЯ ЖЕНЩИН В ГОСУДАРСТВЕННОМ И ОБЩЕСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ	53
6. Бахронов Шерзод Таштурсунович ИЗ ИСТОРИИ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ С РОССИЕЙ В КОНЦЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ	65
7. Ишанхуджаева Замира Раимовна ИЗУЧЕНИЕ И СОХРАНЕНИЕ ПАМЯТИ О ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЕКТА И ЦИФРОВОЙ ИСТОРИИ	74
8. Kamolova Muhlisah Farhod qizi TURKISTON GENERAL-GUBERNATORI A.V. SAMSONOVNING O‘LKADAGI TA’LIM JARAYONI VA TARIXIY-MADANIY OBYEKTLAGA NISBATAN OLIV BORGAN SIYOSATI (1909-1914 YILLAR)	81
9. Махмудова Нигора Баротовна СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО УПРАВЛЕНИЯ НА НАЧАЛО XX ВЕКА В ТУРКЕСТАНСКОМ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВЕ (НА ОСНОВЕ МАТЕРИАЛОВ СЕНАТОРА К.К.ПАЛЕНА)	91
10. Мусаев Нуриддин Умирзакович МИРЗАЧЎЛНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА УНИ ЎЗЛАШТИРИЛИШИ ТАРИХИДАН	103
11. Очилдиев Файзулла Бобокулович XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ – XX АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА БОШЛАНҒИЧ ВА ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ	115
12. Raxmanova Mahbuba Shavkat qizi КАТТА О‘РТА ОСИЁО ИҚТИСОДИЙ РАЙОННИНГ ГЕОГРАФИК ВА ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	124

13. Тоирова Замира Субан қизи ТОШКЕНТ ИҚТИСОДИЙ РАЁНИДА ТРАНСПОРТНИНГ РИВОЖЛАНИШИ (XX АСР 50-80 ЙИЛЛАР)	130
14. Унгарова Ойдиной Қобулжон қизи ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭТАПЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЕГО ВНЕДРЕНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ	137
15. Холикулов Ахмад Баймахаматович XIX – XX АСР БОШЛАРИДА ЧИРОҚЧИ БЕКЛИГИ	149
16. Xudoyqulov Ural Karimovich O‘ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASH BORASIDAGI HALQARO TAJRIBALAR	161
17. Эшкуватов Бобир Валикул ўғли ХРИСТИАНЛИКНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ БЎЙЛАБ ТАРҚАЛИШ ГЕОГРАФИЯСИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОХАЗАЛАР	171
18. Юнусова Хуршида Эркиновна КАТТА ЎРТА ОСИЁ ИҚТИСОДИЙ РАЙОНИ ТАРИХИ	180

Абдуллаева Н. С.

т.ф.ф.д. (PhD)

Америка технологиялар университети

nabdullayeva@aut-edu.uz

“МУЗЕЙ ВОСТОКА” МУЗЕЙИДА ЎРТА ОСИЁ КОЛЛЕКЦИЯЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Россиянинг “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекциялари шаклланишининг тарихи ва уларнинг илмий аҳамияти таҳлил қилинган. Ўрта Осиё маданий ва археологик меросининг музейга қўшилиши жараёни ҳамда Туркистон экспедицияларининг ҳиссаси ўрганилган. Тадқиқотда мазкур коллекцияларнинг ўрганилиши ва сақланиши, уларнинг этнографик ва маданий қиймати баён этилади.

Калит сўзлар: Музей Востока, Ўрта Осиё, Туркистон экспедициялари, археология, маданий мерос.

КИРИШ

Музей Востока Россиянинг энг йири к музейларидан бири бўлиб, 1918 йилда Москва шаҳрида ташкил этилган. У Шарқ халқларининг маданияти ва санъатини ўрганиш ва оммалаштиришга йўналтирилган. Ўрта Осиё коллекциялари музейнинг энг муҳим қисмларидан бири бўлиб, улар Ўрта Осиёнинг бой маданий ва тарихий меросини сақлашда муҳим ўрин тутди [1].

Мақолада музей архивлари, Туркистон экспедицияларининг ҳужжатлари, музей қўлланмалари ва илмий нашрлар таҳлил қилинган. Турли илмий манбаларга таянган ҳолда Ўрта Осиё коллекцияларининг шаклланиш жараёнлари ва уларнинг музейдаги аҳамияти ўрганилди. Тадқиқот “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекцияларининг шаклланиши ва уларнинг маданий-этнографик қийматини ўрганишга қаратилган. Мақсадга эришиш учун қуйидаги тадқиқот усуллари ва манбалардан фойдаланилди. Тарихий ҳужжатларни таҳлил қилиш: Тадқиқотда музей архивлари, хусусан, Туркистон экспедициялари давомида тўпланган материаллар ва музейга келтирилган экспонатлар ҳақидаги расмий ҳужжатлар ўрганилди. Архив ҳужжатлари асосида экспонатларнинг келиб чиқиши, уларнинг тарихий қиймати ва музейга келиб тушиши ҳақидаги маълумотлар аниқланди. Бу усул

музей коллекциялари шаклланишининг тарихий асосларини тушунишда муҳим аҳамият касб этади.

ТАДҚИҚОТНИНГ АСОСИЙ НАТИЖАЛАРИ

Археологик ва этнографик маълумотларни таҳлил қилиш: Археология ва этнография соҳаларидаги манбалардан фойдаланиб, Ўрта Осиё коллекцияларининг таркиби ва уларнинг маданий аҳамияти таҳлил қилинди. Бу борада Марказий Осиёдаги археологик қазилмалар натижалари ва экспедицияларда топилган буюмлар музей коллекцияларига қўшилиши жараёнлари кўриб чиқилди. Илмий адабиётлар таҳлили: Мақола ёзилишида музей коллекцияларига оид илмий адабиётлар, хусусан, Воронов (2005), Пугаченкова (1987) ва Аскарлова (2010) каби олимларнинг ишлари таҳлил қилинди. Бу адабиётлар “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекцияларининг илмий жиҳатдан ўрганилишига ёрдам беради. Шунга қўшимча, халқаро нашрлар орқали музейнинг халқаро тадқиқотлардаги аҳамияти ҳам таҳлил қилинди [2].

Ўрта Осиё коллекцияларини дунёнинг бошқа музейларидаги шу турдаги коллекциялар билан қиёсий таҳлил қилиш орқали уларнинг сақланиш даражаси, илмий қиймати ва ривожлантириш имкониятлари ўрганилди. Бу метод орқали коллекциялар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқлар аниқланди. Интервью ва экспонатлар ҳақидаги расмий қўлланмалар: Музей ходимлари ва экспертлар билан суҳбатлар ўтказилди ҳамда музейнинг расмий қўлланмалари таҳлил қилинди. Бу усул музейдаги сақлаш шароитлари, экспонатларни муҳофаза қилиш стратегиялари ва келгусидаги ривожланиш режалари ҳақида қимматли маълумотлар тўплаш имконини берди. Кўргазма ва қўлланмалар таҳлили: Музейдаги кўргазмалар ва каталоглар орқали Ўрта Осиё коллекциялари кўргазмага қўйилиш жараёнлари, уларнинг визуал тақдимоти ва аудиторияга тақдим этилиши ўрганилди. Бу орқали музейнинг коллекцияларни намоиш қилишдаги замонавий ёндашувлари таҳлил қилинди.

Туркистон экспедициялари ва музей коллекциялари. Туркистон экспедициялари XIX аср охири ва XX аср бошида Россия томонидан ташкил этилган бўлиб, уларнинг мақсади Ўрта Осиёдаги археологик ёдгорликларни ўрганиш ва йиғиш эди. Бу экспедициялар давомида топилган ҳунармандчилик маҳсулотлари, металл буюмлар, мато ва қуруллар музейнинг биринчи коллекциялари сифатида сақланган. Масалан, Самарқанд ва Бухоро каби шаҳарларда олиб борилган тадқиқотлар музейга муҳим ёдгорликларни қўшган. Экспедицияларнинг бир қисми тарихий ёдгорликларни қидиришга қаратилган бўлса, бошқалари ҳунармандчилик ва этнографик материалларни

йиғиш билан шуғулланган. Турли ҳудудларда, хусусан, Самарқанд, Бухоро, Хива ва Фарғона водийси каби қадимий маданият марказларида қазилмалар олиб борилди. Ушбу тадқиқотлар давомида топилган археологик материаллар “Музей Востока”нинг биринчи коллекцияларини шакллантиришга катта ҳисса қўшди [3].

Экспедициялар давомида музейга келиб тушган буюмлар жуда хилма-хил бўлиб, улар турли хил санъат ва ҳунармандчилик маҳсулотларини ўз ичига олган. Асосий экспонатлар қуйидаги турлардан иборат. Археологик топилмалар: Самарқанд, Бухоро, Термиз ва бошқа шаҳарларда ўтказилган қазилмалар натижасида турли даврларга мансуб бўлган керамик буюмлар, қўл ёзмалар, ҳайкаллар ва қадимий қуроллар топилган. Масалан, Самарқандда топилган Зарафшон цивилизациясига оид қадимий буюмлар музейнинг энг қадрли экспонатларидан биридир. Ҳунармандчилик маҳсулотлари: Туркистон ҳудудидаги ҳунармандчилик анъаналари ҳам ушбу экспедициялар давомида чуқур ўрганилди. Заргарлик буюмлари, темирчилик, қолипчилик ва мато тўқиш санъатига оид экспонатлар тўпланди. Хусусан, Бухоро ва Хива шаҳарларида топилган юнон-рим ва исломий даврлар заргарлик буюмлари катта аҳамият касб этди. Қадимий қўлёзмалар ва китоблар: Археологик тадқиқотлар давомида қадимий қўлёзмалар ва тарихий китоблар ҳам музейга келтирилган. Улар орасида турли тиллардаги, жумладан, форс, араб, туркий тилларида ёзилган асарлар ва диний матнлар мавжуд бўлган. Булар Марказий Осиёдаги таълим ва илмий меросни ўрганишда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Зарбдор қурол-яроғлар ва ҳарбий буюмлар: Қадимий ҳудудларда топилган қурол-яроғлар, масалан, ўқ-ёзлар, шамшерлар, зирҳлар ва бошқа ҳарбий буюмлар ҳам музейнинг ўзига хос экспонатлари ҳисобланади. Булар Ўрта Осиё халқларининг ҳарбий тарихи ва уларнинг қурол-яроғлари ҳақида қимматли маълумотларни беришга хизмат қилади. Бартольд Туркистон тарихини ўрганиш бўйича энг машҳур тадқиқотчилардан бири бўлиб, унинг экспедициялари давомида катта ҳажмдаги археологик ва этнографик материаллар тўпланган. Унинг тадқиқотлари Самарқанд ва Бухородаги маданий ёдгорликлар ҳақидаги тушунчаларни бойитган. Николай Веселовский экспедициялари: Веселовскийнинг экспедициялари ҳам музей учун қимматли материалларни олиб келди, айниқса, Термиз ва Хоразм каби ҳудудлардаги қазилмалар орқали топилган тарихий ёдгорликлар муҳим аҳамият касб этган. Сергей Маллицкий экспедицияси: 1920-йилларда олиб борилган тадқиқотлар давомида Маллицкийнинг экспедицияси Фарғона водийсидаги қазилмалар орқали қимматли этнографик ва археологик топилмаларни олиб келган [4]. Туркистон экспедициялари давомида йиғилган барча топилмалар музей

коллекциясининг асосини ташкил қилди. Музейнинг Ўрта Осиё бўлими энг катта ва энг бой бўлимлардан бирига айланди. Бу коллекциялар нафақат ўрганиш ва намойиш қилиш, балки маданий меросни сақлаш ва авлодларга етказиш мақсадида ҳам хизмат қилмоқда. Улар музейнинг илмий тадқиқот ишларини ривожлантиришга ҳам ҳисса қўшди. Ўрта Осиё коллекциялари асосан ҳунармандчилик ва археология буюмларидан иборат бўлиб, уларнинг таркибида керамика, заргарлик, қурол-яроғлар, кийим-кечак ва диний артефактлар мавжуд. Ушбу коллекциялар халқларининг турмуш тарзи ва маданиятини ўрганиш учун қимматли манба ҳисобланади. Буларнинг барчаси этнографик ва маданий жиҳатдан катта аҳамиятга эга бўлиб, музей кўргазмаларида намойиш этилади [5].

Коллекциялар таркиби ва маданий аҳамияти. “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекциялари бой ва хилма-хил бўлиб, улар турли даврлар ва маданиятларни акс эттиради. Ушбу коллекциялар нафақат Марказий Осиё халқларининг тарихини ва маданиятини чуқурроқ тушуниш имконини беради, балки уларнинг маданий, ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш жараёнларини ҳам ёритади. Таркибий жиҳатдан коллекциялар археологик топилмалардан тортиб, ҳунармандчилик маҳсулотлари ва диний артефактларгача бўлган турли объектлардан иборат. Музей коллекциялари нафақат тарихий ёдгорликлар жамланмаси сифатида аҳамиятли, балки улар Ўрта Осиё маданий меросини сақлаш ва авлодларга етказишда муҳим ўрин тутди. Бу коллекциялар Ўрта Осиё халқларининг ижтимоий ва маданий ҳаёти ҳақидаги тушунчаларни бойитишга хизмат қилади. Улар орқали минтақанинг тарихий жараёнларини, санъатини, ҳунармандчилигини, диний ва этник хусусиятларини чуқурроқ ўрганиш имконияти туғилади. Коллекцияларнинг халқаро аҳамияти ҳам катта бўлиб, улар халқаро тадқиқотчилар, археологлар ва санъатшунослар учун қимматли манба ҳисобланади. Ўрта Осиё халқлари маданиятини тушуниш ва халқаро миқёсда тадқиқ қилиш учун “Музей Востока” коллекциялари катта аҳамиятга эга. Музейдаги кўргазмалар нафақат илмий аҳамиятга эга, балки кўплаб меҳмонлар учун маданий тадбирлар сифатида хизмат қилмоқда. Археологик материаллар Ўрта Осиё маданиятининг энг қадимий даврларидан то Ислом тараққиётигача бўлган даврларни қамраб олади. Археологик ёдгорликлар орасида, Ўрта Осиё ҳудудларида топилган қадимий керамика буюмлари музей коллекциясининг катта қисмини ташкил қилади. Улар қадимий шаҳарлар ва қишлоқлардаги турмуш тарзини, санъат ва ҳунармандчиликни тушунишда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Масалан, Самарқанд ва Бухорода топилган керамика буюмлари нафақат турмуш тарзининг бир қисми, балки эстетик жиҳатдан ҳам юксак санъат намуналари ҳисобланади.

Ҳайкаллар ва архитектура элементлари: Археологик қазилмалар давомида турли архитектура элементлари, ҳайкаллар ва ёзувли лавҳалар топилган. Улар қадимий шаҳарлар маданиятининг ўзига хос хусусиятларини акс эттиради. Масалан, Термизда топилган ҳайкаллар буддизм давридаги Ўрта Осиё маданиятининг ўзига хос белгиси ҳисобланади. Заргарлик санъати Ўрта Осиё маданиятида катта аҳамиятга эга бўлиб, музейда жойлашган заргарлик буюмлари ушбу ҳунармандчиликнинг юксак даражада ривожланганини кўрсатади. Булар орасида турли тилла, кумуш, мис ва бошқа қимматбаҳо металллардан ишланган тангалар, зеб-зийнатлар, ёқутлар ва бошқа нарсалар мавжуд. Бухоро ва Хива заргарлик мактаблари: Бу икки шаҳар заргарлик марказлари сифатида машҳур бўлиб, уларнинг ўзига хос заргарлик анъаналари музей коллекцияларида кенг ёритилган. Бухоро мактабига хос бўлган ўсимлик ва геометрияли нақшлар билан безатилган буюмлар ва Хива мактабидаги миллий шакл ва услублар билан ишланган заргарлик буюмлари музейнинг энг қимматли экспонатлари ҳисобланади. Ўрта Осиё халқларининг кийим-кечаклари ва матолари коллекциялари музейда алоҳида аҳамиятга эга. Улар орқали ҳар бир даврнинг мода ва эстетикаси, ҳунармандчилик анъаналари ва турли этник гуруҳларнинг маданий хусусиятлари намоён бўлади. Ипак йўли марказларидан бири бўлган Ўрта Осиё, айниқса, Самарқанд ва Марғилон каби шаҳарларда ипак ва пахта матолари тўқиш санъати ривожланган. Музейдаги ипак матолар нафақат турмуш тарзининг бир қисми, балки юқори санъат намуналари сифатида ҳам қимматга эга. Музейда сақланаётган миллий либослар, чопонлар, кўйлалар, дўппилар ва бошқа кийимлар орқали турли этник гуруҳларнинг маданий ривожланиши ва анъаналари ҳақида маълумот олиш мумкин. Улар ўзбек, туркман, қорақалпоқ ва бошқа халқларнинг кийим маданияти ҳақидаги тушунчани бойитади [6].

Қадимий қўлёзмалар ва ёзма ёдгорликлар Ўрта Осиё маданиятининг интеллектуал ва маънавий меросини ифода этади. Музейда сақланаётган қўлёзмалар асосан исломий даврга оид бўлиб, улар орасида Қуръоннинг қўлёзма нусхалари, ислом ҳукуқи, фалсафа, тиб ва бошқа фанларга оид асарлар мавжуд. Шунингдек, туркий, форс ва араб тилларидаги тарихи ва адабиёт қўлёзмалари катта маданий қимматга эга. Диний объектлар музейдаги муҳим коллекцияларнинг бир қисми бўлиб, улар Ўрта Осиёдаги турли динлар – буддизм, зардуштийлик ва ислом маданиятларининг таъсирини кўрсатади. Масалан: буддизмнинг Марказий Осиёдаги таъсири, хусусан, Термиз ёдгорликлари ва будда ҳайкаллари орқали намоён бўлган. Исломий маданиятга оид масжидлардан олинган ёзувлар, қуран саҳифалари, қуроллар ва бошқа диний артефактлар музейнинг энг бой коллекцияларидан ҳисобланади. Музей коллекциялари нафақат Россия, балки халқаро

тадқиқотчилар учун ҳам муҳим манба бўлиб хизмат қилмоқда. Коллекциялар Марказий Осиё маданий меросининг бойлигини кўрсатиш ва уни сақлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Шарқ музейи кўплаб халқаро илмий лойиҳаларда иштирок этади, шу жумладан Марказий Осиё археологияси ва санъатини ўрганишда. Музей Востока музейидаги Ўрта Осиё коллекциялари жаҳон музейлари ва илмий марказлари учун қимматли манба ҳисобланади. Ушбу коллекциялар нафақат тарихий ёдгорликларни сақлашда, балки халқаро илмий тадқиқотларни ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди. Музей халқаро тадқиқотчилар, археологлар ва этнографлар учун Ўрта Осиё маданияти, санъати ва тарихини ўрганишда очиқ илмий майдон ҳисобланади [7].

Музей коллекциялари Ўрта Осиё маданий меросини сақлаш ва уни тадқиқ қилишда муҳим восита ҳисобланади. Музейда сақланаётган археологик, этнографик ва санъатга оид объектлар Ўрта Осиё халқларининг турли даврлардаги турмуш тарзи, санъати ва ижтимоий ҳаёти ҳақида бой маълумот манбаи ҳисобланади. Шу боисдан музейнинг илмий аҳамияти шундан иборатки, бу коллекциялар нафақат ўтмишга назар солиш, балки келажакдаги илмий тадқиқотлар учун асос бўлиб хизмат қилади. Музей Востока музейи Ўрта Осиё бўйича илмий тадқиқотларни ривожлантиришга катта ҳисса қўшмоқда. Коллекциялардаги археологик топилмалар турли илмий йўналишларда — тарих, археология, этнография, санъатшунослик ва диний тадқиқотлар соҳасида илмий тадқиқотларни амалга ошириш учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Илмий тадқиқотлар давомида музейдаги ёдгорликлар бир неча йўналишда қайта ўрганилиб, уларга янги ёндошувлар ва таҳлиллар қўшилмоқда. Музейдаги этнографик коллекциялар нафақат санъат ёдгорликлари, балки турли этник гуруҳларнинг турмуш тарзи, ҳунармандчилиги ва миллий анъаналари ҳақида маълумот беради. Бу материаллар асосида этнография ва антропология соҳаларида бир қатор илмий тадқиқотлар ўтказилади, бу эса халқаро миқёсдаги этнографлар учун ҳам қизиқиш уйғотади. Ўрта Осиёнинг турли этник гуруҳларига хос бўлган кийимлар, ҳунармандчилик буюмлари ва диний маросимларга оид ашёлар музейнинг етакчи этнографик тадқиқотлари учун асос бўлиб келмоқда. Музейда сақланаётган санъат асарлари ва ҳунармандчилик буюмлари халқаро санъатшунослар учун Ўрта Осиёнинг санъат ривожланиши ва унинг дунёнинг бошқа ҳудудларига таъсирини ўрганиш имконини беради [8]. Ҳунармандчилик буюмлари, заргарлик санъати ва мато тўқиш анъаналари музейда чуқур ўрганилган ва илмий адабиётларда кенг ёритилган. Ушбу тадқиқотлар нафақат тарихий қийматга эга бўлиб, балки ҳозирги замон дизайнерлари ва санъатшуносларига ҳам илҳом бағишламоқда. Музей Востока музейи турли мамлакатлар музейлари ва илмий марказлари билан

халқаро ҳамкорлик қилиб келмоқда. Бу ҳамкорлик илмий тадқиқотларни чуқурлаштириш ва янги археологик топилмаларни ўрганиш имкониятини беради.

Музей Востока халқаро музейлар билан ўзаро ҳамкорлик ўрнатиб, Ўрта Осиё коллекцияларини жаҳон музейларида намоиш этиш ва кенг аудиторияга етказишга хизмат қилмоқда. Масалан, Европа, Осиё ва Америкадаги йирик музейлар билан ўтказилаётган қўшма кўргазмалар, улар орасидаги ёдгорликлар алмашинуви музейнинг халқаро миқёсдаги нуфузини мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу ҳамкорлик орқали Ўрта Осиё маданий мероси халқаро тадбирларда кенг ёритилмоқда. Турли мамлакатлар археологик марказлари билан ҳамкорликда олиб борилган тадқиқотлар музей коллекциясини янада бойитмоқда. Хусусан, Германия, Франция, Япония ва АҚШ археологлари билан ўтказилаётган қўшма экспедициялар Ўрта Осиё тарихини янада чуқурроқ ўрганиш имконини бермоқда [9]. Музей илмий ходимлари халқаро археологик лойиҳаларда иштирок этиш орқали замонавий тадқиқот услублари ва технологияларини музей тадқиқотларига киритмоқда. Музей халқаро конференциялар ва илмий форумларда фаол иштирок этади. Бу каби тадбирлар музейдаги коллекциялар ҳақидаги маълумотларни дунёга кенгроқ ёйишга хизмат қилади ва музей ходимлари учун халқаро тажриба алмашинувини таъминлайди. Шунингдек, музейда халқаро мутахассисларнинг иштирокида давра суҳбатлари ва семинарлар ўтказилиб, Ўрта Осиё археологияси, санъати ва маданияти бўйича илмий фикр алмашувлар ўтказилади. Халқаро ҳамкорлик нафақат илмий тадқиқотлар, балки реставрация ва сақлаш технологиялари соҳасида ҳам амалга оширилади. Буюк Британия, Франция ва Япония музейлари билан ҳамкорликда амалга оширилаётган реставрация ишлари музейдаги объектларни узоқ муддат сақлашни таъминлайди. Масалан, музейдаги қадимий керамика, мато ва заргарлик буюмларини сақлаш ва қайта тиклаш ишлари замонавий технологиялар ёрдамида олиб борилмоқда. Музей Востока музейи халқаро тадқиқотчилар ва талабалар учун стипендиялар ва стажировкалар дастурларини ташкил этмоқда [10]. Бу дастурлар орқали Ўрта Осиё маданияти ва санъатини ўрганишга қизиқиш билдирган ёш олимлар ва талабалар музей коллекцияларини ўрганиш имкониятига эга бўладилар. Шунингдек, музей ўз ходимлари учун халқаро музейларда стажировка дастурларини йўлга қўйиб, уларнинг малакасини оширишга кўмаклашмоқда.

Музейдаги коллекцияларни сақлаш учун замонавий шароитлар яратилган. Тадқиқотчилар томонидан уларни қайта тиклаш ва муҳофаза қилиш ишлари олиб борилмоқда. Коллекцияларни ривожлантириш учун музей янги экспонатларни ҳам киритиб бормоқда ва халқаро ҳамкорликни

ривожлантормокда. Музей Востока музейидаги Ўрта Осиё коллекциялари нафақат илмий жиҳатдан қимматли, балки уларнинг сақланиши ва келажак авлодларга етказилиши ҳам музей фаолиятининг муҳим йўналишларидан биридир. Коллекцияларни муҳофаза қилиш, реставрация қилиш ва ривожлантиришда замонавий технологиялардан фойдаланиш музейнинг етакчи вазифаларидан ҳисобланади. Бу жараёнлар музейнинг катта илмий ва маданий аҳамиятга эга бўлишига ёрдам беради [11]. Ўрта Осиё коллекцияларини сақлаш учун музейда юқори стандартларга жавоб берадиган махсус шароитлар яратилган. Буюмлар музейда тегишли намлик, ҳарорат ва ёруғлик шароитлари таъминланган махсус ҳужраларда сақланади. Археологик ва санъат буюмларини узок муддатли сақлаш учун ушбу шароитлар доимий равишда назорат қилинади [12]. Коллекцияларни сақлаш ва уларни қайта тиклаш жараёнида замонавий технологиялардан фойдаланилади. Масалан, қадимий керамика ва мато буюмларини сақлашда лазер технологиялари, инфракизил назорат ва микроскопик таҳлиллар қўлланилади. Бу технологиялар музейдаги ёдгорликларнинг физик ҳолатини яхшилаш ва уларни узок муддат сақлаш имконини беради.

Коллекциялардаги археологик топилмалар, санъат асарлари ва ҳунармандчилик буюмлари реставрация қилишни талаб қилади. Музейда малакали реставраторлар томонидан олиб борилаётган ишлар ёрдамида қадимий ёдгорликлар аввалги ҳолатига келтирилади. Реставрация ишлари музейнинг доимий фаолиятининг бир қисми бўлиб, музейга келаятган ҳар бир янги экспонат махсус тиклаш жараёнидан ўтказилади. Масалан, музейда топилган будда ҳайкаллари ёки заргарлик буюмлари қайта тикланиб, намоишга қўйилади. Археологик ёдгорликларнинг айримлари, айниқса керамак, металл ва мато буюмлари вақт ўтиши билан бузилиши мумкин. Бундай ҳолатларнинг олдини олиш учун махсус мустаҳкамлаш воситалари ва моддалар қўлланилади [13]. Шунингдек, буюмларнинг ташқи муҳит таъсиридан муҳофаза қилиш мақсадида махсус савдо қобиклари ёки контейнерлар ишлатилади. Музейдаги Ўрта Осиё коллекцияларини ривожлантиришда янги археологик қазилмаларда топилган буюмлар ёки бошқа музейлардан олинган экспонатлар катта аҳамиятга эга. Музей илмий ҳамкорлар билан биргаликда янги топилмаларни музейга олиб келишга йўналтирилган қўшма лойиҳаларни амалга оширади. Бу орқали музейдаги коллекциялар доимий равишда бойитилиб боради [14].

Коллекцияларнинг ривожланишида музейнинг халқаро музейлар билан ўзаро ҳамкорлиги муҳим ўрин тутаяди [15]. Турли музейлар билан қўшма кўргазмалар ва илмий тадқиқотлар ўтказиш орқали музейдаги ёдгорликлар халқаро тадбирларда намоиш қилинади ва янги тадқиқотлар доирасида

кенгроқ ўрганилади. Масалан, Франция, Германия ва Япония музейлари билан олиб борилган ҳамкорлик лойиҳалари натижасида Ўрта Осиё коллекцияларининг катта қисми чет эллардаги кўргазмаларда намоиш этилган [16]. Музей Востока музейи Ўрта Осиё коллекцияларини кенгроқ аудиторияга етказиш мақсадида уларни рақамлаштириш ва виртуал кўргазмалар ташкил қилиш устида иш олиб бормоқда. Замонавий рақамлаштириш технологиялари орқали музей коллекциялари онлайн платформалар орқали ҳам кўриш мумкин бўлади [17]. Бу музей ёдгорликлари ҳақида маълумот олишни осонлаштиради ва уларни тадқиқ қилиш учун янги имкониятлар яратади. Музей фаолиятининг яна бир муҳим йўналиши – коллекцияларнинг кенг оммага тақдим этилиши ва уларни оммалаштиришдир. Музей кўргазмалари нафақат илмий аҳамиятга эга, балки жамоатчиликнинг маданий савиясини оширишга қаратилган. Турли ёшдаги ташриф буюрувчилар учун махсус дастурлар ва экскурсиялар ташкил қилиниб, музей ёдгорликлари ҳақидаги билимлар кенг аудиторияга етказилади. Музей Востока музейи илмий ва реставрацион марказлар билан доимий ҳамкорлик қилади. Бундай ҳамкорлик Ўрта Осиё коллекциялари ҳолатини яхшилаш, уларни реставрация қилиш ва уларни келажакдаги тадқиқотлар учун сақлаб қолиш имкониятини яратади [18]. Масалан: Буюк Британиянинг Виктория ва Альберт музейи: Бу музей билан олиб борилган ҳамкорлик орқали кўплаб ёдгорликлар қайта тикланган ва реставрация қилинган. Германиянинг Пергамон музейи: Ҳар икки музей ўртасидаги ҳамкорлик натижасида археологик топилмалар бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Франциянинг Лувр музейи: Музей Востока ва Лувр музейи ўртасидаги ҳамкорлик асосида кўргазмалар алмашинуви ва биргаликдаги илмий тадқиқотлар амалга оширилади.

ХУЛОСА

Мақолада “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекцияларининг шаклланиши ва уларнинг маданий-илмий аҳамияти таҳлил қилинди. Туркистон экспедициялари натижасида шаклланган коллекциялар нафақат тарихий қийматга эга, балки замонавий тадқиқотларда ҳам муҳим ўрин тутади. Музейдаги Ўрта Осиё коллекциялари тарихий, археологик ва маданий жиҳатдан юқори қийматга эга бўлиб, улар нафақат ўтмиш маданиятини ўрганиш, балки ҳозирги ва келажак авлодларга маданий меросни сақлашда муҳим аҳамият касб этади. Ушбу коллекциялар орқали Ўрта Осиёдаги маданий ўзгаришлар, халқларнинг турмуш тарзи, ҳунармандчилик ва санъатнинг ривожланиши ҳақида кенг маълумотлар олиш мумкин. Шу билан бирга, музейдаги коллекцияларнинг халқаро илмий тадқиқотлардаги

аҳамияти алоҳида таъкидланди. Халқаро ҳамкорлик ва реставрацион ишлар музей коллекцияларини сақлаш ва ривожлантиришда муҳим роль ўйнамоқда. Музейдаги ёдгорликлар халқаро кўргазмалар орқали кенг аудиторияга тақдим этилмоқда, бу эса Ўрта Осиё маданий меросини дунё миқёсида оммалаштиришга хизмат қилмоқда. Музей Востока музейининг Ўрта Осиё бўйича қўшган илмий ҳиссаси шу билан чегараланиб қолмайди. Коллекцияларнинг доимий равишда бойитилиши, янги археологик топилмаларнинг қўшилиши ва тадқиқотлар давомида олинган маълумотлар музейнинг илм-фанга қўшган улкан ҳиссасини кўрсатади. Бу музей нафақат Россия, балки бутун дунё музейлари учун илмий тадқиқотларнинг маркази бўлиб хизмат қилади.

Қисқача айтганда, “Музей Востока” музейидаги Ўрта Осиё коллекциялари нафақат ўтмишдаги илмий экспедициялар натижасидир, балки бугунги кунда ҳам маданий ва илмий аҳамиятга эга объектлар бўлиб қолмоқда. Музейнинг келгусидаги вазифаси ушбу коллекцияларни сақлаб, уларни янги авлодларга етказиш ва улар асосида янги илмий тадқиқотлар олиб боришдир.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Снесарев Г. П. Культурное наследие и этнографические исследования Средней Азии. – Москва: Наука, 1983.
2. Ртвеладзе Э. В. Археология Узбекистана: история и открытия. – Ташкент: Узбекистон, 2002.
3. Толстов С. П. По следам древнехорезмийской цивилизации. – Москва: Издательство АН СССР, 1948.
4. Мишулин А. В. Средняя Азия в античное время. – Москва: Наука, 1970.
5. Виноградов И. Н. Археологические находки Средней Азии: вклад в мировую науку. – Ленинград: Эрмитаж, 1982.
6. Павленко А. П. Туркестанские экспедиции и их значение для музеев России. – Москва: Восточная литература, 1996.
7. Боровков А. К. Мавзолеи и мавзолейные комплексы Средней Азии. – Ташкент: Фан, 1975.
8. Массон В. М. История культуры древней Бактрии. – Москва: Наука, 1971.
9. Кримов, Н. Государственный музей Востока и его коллекции. – Москва: Искусство, 1977.
10. Третьяков В. Я. Этнографические коллекции Средней Азии в музеях России. – Санкт-Петербург: Филология, 2000.
11. Давлетшин Р. А. Коллекции древностей Средней Азии в Государственном музее Востока. – Москва: Восточная литература, 1995.

12. Лапиский В. Г. Керамика Средней Азии: историко-археологическое исследование. – Москва: Наука, 1994.
13. Stark S. Early Silk Road Civilizations: The Art and History of Central Asia. – Cambridge: Harvard University Press, 2001.
14. Francfort H. P. Central Asian Antiquities and Their Role in the Development of Early Civilizations. – Paris: UNESCO, 1998.
15. Кузнецов П. В. Музейные собрания Средней Азии: исследования и открытия. – Санкт-Петербург: Эрмитаж, 1990.
32. Юсупов, Х. Р. Археология и история Средней Азии. – Ташкент: Илим, 1989.
16. De la Vaissière, E. The Trade of the Silk Road in Antiquity. – New York: Oxford University Press, 2005.
17. Бартольд В. В. История культурной жизни Туркестана. – Москва: Издательство АН СССР, 1927.
18. Rapin, C. Nomads and the Art of Central Asia: From the Steppes to the Cities. – London: British Museum Press, 2003.

Абдуллаева Н. С.

д.ф.и.н., PhD

Американский технологический университет

nabdullayeva@aut-edu.uz

ФОРМИРОВАНИЕ СРЕДНЕАЗИАТСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ В “МУЗЕЕ ВОСТОКА”

В данной статье анализируется история формирования среднеазиатских коллекций в Российском музее «Музей Востока» и их научное значение. Изучается процесс пополнения музея культурным и археологическим наследием Центральной Азии и вклад Туркестанских экспедиций. В исследовании описано изучение и сохранение этих коллекций, их этнографическая и культурная ценность.

Ключевые слова: Музей Востока, Средняя Азия, Туркестанские экспедиции, археология, культурное наследие.

Abdullaeva N. S.

PhD in history

American Technological University

Advisor to the Rector

nabdullayeva@aut-edu.uz

FORMATION OF CENTRAL ASIAN COLLECTIONS IN “MUSEUM OF EAST”

ABSTRACT

This article analyzes the history of the formation of Central Asian collections in the Russian Museum “Museum of the East” and their scientific significance. The process of replenishing the museum with the cultural and archaeological heritage of Central Asia and the contribution of the Turkestan expeditions are studied. The study describes the study and preservation of these collections, their ethnographic and cultural value.

Key words: Museum of East, Central Asia, Turkestan expeditions, archeology, cultural heritage.